

Tadeusz Zienkiewicz

Zawartość literacka prasy rosyjskiej w Wilnie w latach 1919-1939 : (problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań)

Acta Polono-Ruthenica 4, 276-290

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tadeusz Zienkiewicz
Olsztyn

Zawartość literacka prasy rosyjskiej w Wilnie w latach 1919 - 1939 (problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań)

Przedmiotem analizy w niniejszym artykule uczyniono prasę rosyjską ukazującą się w Wilnie w okresie dwudziestolecia, a wydawaną z inicjatywy organizacji emigracyjnych, religijnych, działaczy politycznych i kulturalnych.

W okresie tym Wilno było drugim po Warszawie prężnym ośrodkiem życia kulturalnego Rosjan i drugim miastem, w którym ukazywało się najwięcej pism w języku rosyjskim.¹ Ogółem w latach 1919 - 1939 wydawano tu 21 gazet i czasopism. Liczba ukazujących się w Wilnie tytułów pism rosyjskich (bez dodatków i jednodniówek) była w poszczególnych latach następująca: 1919 - 1 tytuł, 1920 - 1, 1921 - 2, 1922 - 4, 1923 - 4, 1924 - 2, 1925 - 2, 1926 - 3, 1927 - 4, 1928 - 5, 1929 - 4, 1930 - 5, 1931 - 5, 1932 - 3, 1933 - 4, 1934 - 3, 1935 - 4, 1936 - 6, 1937 - 3, 1938 - 2, 1939 - 2.

Były pisma, które ukazywały się nawet przez dziesięć lat („Время” i „Наше время”), przez osiem lat wydawano pismo „День” i „Русское слово”, przez siedem - „Виленское утро” (z pismem „Утро” - osiem lat), przez pięć lat - „Новая Россия” i „К соединению”, trzy lata ukazywał się „Виленский курьер”. Inne pisma wydawano przez dwa lata, rok, a niekiedy krócej. Ukazała się jednodniówka „Наш голос”. Zamieszczano niesamodzielne dodatki: w piśmie „Русское слово” - „Голос молодёжи”, ukazujący się raz w miesiącu w latach 1935 - 1936, a w latach 1937 - 1938 pismo miało wkładkę pt. „Новый путь” - „Независимая страница молодёжи”. Pisma „Время” oraz „Наша жизнь” posiada-

---

¹ Prasa rosyjska ukazywała się również w następujących miejscowościach: Lwów, Brześć, Pińsk, Łuck, Białystok, Równe, Grodno, Kobryń, Włodzimierz Wołyński, Łuniniec, Kołomyja, Łódź.

dały dodatek (kącik) - „Уголок поэтов”.

Dominowały gazety. Trzynastcie pism miało w podtytule: „Ежедневный орган”, „Ежедневная газета”. Pozostałe to tygodniki (4), miesięczniki (4) i dwumiesięcznik. Pisma te adresowano do wszystkich. Ukazywało się jedyne pismo dla dzieci - tygodnik „Родное слово” (choć w podtytule umieszczono informację: „Ежедневный журнал для всех”) i cztery pisma religijne wydawane z inicjatywy Cerkwi prawosławnej i Kościoła katolickiego. W roku 1928 wydawano białorusko-ukraińskorosyjskie pismo „Народная нива” redagowane przez Dorofieja Bochana.

Pism literackich w Wilnie nie drukowano, chociaż były czasopisma i gazety o niemałej zawartości literackiej. Do nich należał tygodnik „Искра”, miesięcznik „Утѣс” (z podtytułem „Литературно-художественный ежемесячник”) oraz dziennik „Русское слово”. Wiele gazet miało w podtytule słowo „литераци(a)” np. „Ежедневный независимый общественнополитический и литературный орган” czy „Ежедневная общественно-литературная, политическая и экономическая газета”, ale takie określenie zawartości, a nie charakteru pisma, praktykowano w tym czasie oraz wcześniej, w XIX wieku. Wydawcami i redaktorami części prasy wileńskiej byli przedstawiciele rodziny Kotlarewskich. Eugeniusz Kotlarewski² był wydawcą dwóch największych i najdłużej ukazujących się pism „Наше время” i „Русское слово”. Ich redaktorem był F. Kotlarewski, który wydawał też dziennik „Наша жизнь”.

Warszawskie pisma „За свободу”, „Меч”, „Молва” swój poziom zawdzięczały składowi redakcji, do której wchodził pisarz, znany publicysta. W Wilnie, w jednym tylko przypadku redaktorem był literat, publicysta, współpracujący w przeszłości z kilkoma pismami mińskimi, mający doświadczenie w redagowaniu prasy - Dorofiej Bochan³, który niewątpliwie nadał literacki charakter czasopismom „Искра” i „Утѣс”. Współpraca jego z pismami „Виленское утро”, „Утро”, „Русское слово” miała niewątpliwie wpływ na oblicze tych gazet, był on autorem licznych artykułów o pisarzach, felietonów, recenzji, sprawozdań z zebrań

---

² Założone w 1928 r. we Lwowie, wydawnictwo E. Kotlarewskiego w 1938 miało sześć pism, wydawanych we Lwowie, Warszawie i Wilnie w ogólnym nakładzie 60 tys. egz.

³ T. Zienkiewicz, *Dorofiej Bochan - tłumacz literatury polskiej na język rosyjski i krytyk*, [w:] *Polsko-wschodniosłowiańskie powiązania kulturowe, literackie i językowe. I. Literatura i kultura*, Olsztyn 1994, s. 127-134.

organizacji literacko-artystycznych, wierszy własnych i tłumaczonych z języka polskiego. „Русское слово” drukowało utwory pisarzy emigracyjnych, twórców z Wilna i Wileńszczyzny, żyjących w Warszawie, na terenie województw wschodnich i mimo że pismo to nie miało w podtytule określenia „литературная газета”, na miano to w pełni zasługiwało.

Nazwiska niektórych wydawców i redaktorów spotyka się w stopce redakcyjnej kilku pism wileńskich, np. B. Kremkiego. Z kolei A. Romanow, A. Gawriłow, A. Chicz redagowali pisma nie tylko w Wilnie. Zdarzało się, że pismem kierowały osoby przypadkowe, np. Michaił Jakowlew - wojskowy, redaktor pisma „Новая Россия”. Inicjatywa powołania pisma wyszła od grupy ludzi niedawno walczących z bolszewikami. Program określono w podtytule: „Ежедневная воскресная национальная газета”.⁴ W Wilnie nie było kłopotów z drukowaniem prasy. Z czasów zaborów zachował się zapas czcionek w kilku drukarniach, głównie należących do Żydów, co pozwalało na wydawanie prasy rosyjskiej już od roku 1919, powstawały nowe, np. Kotlarewskiego czy białoruska drukarnia im. F. Skoryny. Dodajmy: na emigracji nie wprowadzono zmian do alfabetu rosyjskiego, obowiązującego w Rosji radzieckiej.

Zgodnie z przyjętą w prasoznawstwie kategoryzacją wypowiedzi, wartość literacką prasy wileńskiej można podzielić na dwie grupy: teksty literackie i omówienia (materiały).⁵ Omówienia obejmują artykuły, recenzje, wspomnienia, wywiady, biogramy, notki, wzmianki itd. Składają się na nie wypowiedzi dziennikarskie typu: wiadomości, sprawozdanie, artykuł, krytyka artystyczna, komentarz, felieton. Drugą grupę stanowią wypowiedzi niedziennikarskie: informacja, reklama, nekrolog, list, odezwa, tekst przemówienia itd. Do tej grupy zaliczyć należy i literaturę piękną.

W prasie wileńskiej występują wszystkie wymienione kategorie i grupy wypowiedzi. W gazetach i czasopismach szeroko informowano o wszelkich przejawach życia środowisk emigracyjnych, w tym często zamieszczano sprawozdania z zebrań organizacji o charakterze literackim, z przedstawień teatralnych, publikowano artykuły, reklamowano nowości

⁴ Zob. artykuł wstępny odredakcyjny w nr. 1 z 11 czerwca 1926 r.

⁵ Zob. T. Zienkiewicz, *Zawartość literacka prasy polskiej na Warmii, Mazurach i Powiślu w XIX i początkach XX wieku (problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1982, nr 4, s. 325-335.

wydawnicze, ogłaszały się biblioteki, każda gazeta zamieszczała felietony, rzadziej natomiast drukowano artykuły krytycznoliterackie.

Próbie wprowadzenia działów zaliczanych do materiałów, np. „Среди книг и людей”, „Из литературной жизни”, „Критические записки”, „Из литературного бланкота” i różnorodnych form wypowiedzi o charakterze dziennikarskim, podjęła redakcja pisma „Виленское утро” (1921 - 1927). Nie stały się one jednak działami stałymi, nie pojawiały się regularnie na łamach pisma. Dopiero w odniesieniu do pisma „Русское слово” (1932 - 1939) można mówić o stałych działach, licznych recenzjach tomików poezji wydawanych nie tylko w Polsce, o współpracy z pismem kilku krytyków (J. Wadimow, N. Wołkowyski, S. Naljancz), o reportażach ukazujących życie literackie w innych ośrodkach, listach do redakcji, itp.

O literackim charakterze pisma decydują przede wszystkim zamieszczone w nim utwory literackie. Z tych też względów w niniejszym opracowaniu objęto analizą przede wszystkim gazety i czasopisma, w których publikowano nie tylko bogate materiały, ale i liczne teksty literackie. Do takich pism zaliczyć należy „Виленское утро”, „Утро”, „Русское слово”, zachowany w zbiorach Wilna jeden numer pisma „Утёс” i częściowo „Наше время”, w którym dominowały materiały m.in. obrazujące życie literackie w Wilnie. Pominięto tu czasopismo „Новая искра” ze względu na trudności z dotarciem do wydanych numerów.⁶ W badaniach nad zawartością prasy konieczne staje się uwzględnienie również pism o bardzo skromnej zawartości literackiej, np. „Новая Россия”, „Новости”, „День”. Na zawartość gazety miała wpływ jej objętość. Dwustronicowe pisma musiały preferować informację, nie rozbudowując form wypowiedzi publicystycznej i okazynie zamieszczając utwory literackie („День”, „Новая Россия”).

Badania nad zawartością literacką, a szczególnie nad tekstami literackimi zamieszczanymi na łamach danego pisma czy ogółu pism wydawanych w określonej miejscowości (tu: w Wilnie), nastroczą sporo trudności natury metodologicznej. Na podstawie analizy wyników badań prowadzonych przez literaturoznawców nad prasą polską, zarówno ogólnokrajową jak i regionalną, można stwierdzić, że w małym stopniu uwzględnia się w tych badaniach zawartość literacką. Zamieszczone tu

---

⁶ Po napisaniu artykułu otrzymałem informację, że pismo „Новая искра” (1936, nr 1-264; 1937, nr 1-87) znajduje się w zbiorach Biblioteki Akademii Nauk w Wilnie.

utwory literackie stają się przedmiotem zainteresowania z okazji rozważań nad życiem i twórczością danego pisarza lub jako źródło do analizy życia literackiego.⁷ Uwagi te odnoszą się w pełni i do prasy rosyjskiej. Pisma całej emigracji wydawane w różnych ośrodkach, w tym i te najważniejsze, czekają wciąż na badaczy, na opracowanie. Brakuje monografii pism „Руль”, „Возрождение”, „Сегодня”, „Последние новости”, pism wydawanych w Polsce, chociaż pojawiają się już pierwsze publikacje na temat prasy ukazującej się w dobie dwudziestolecia.⁸

Trudności metodologiczne w tego typu badaniach mają swe źródło w specyficze treści, co pozwala z góry założyć, że proponowane przez prasoznawstwo metody i techniki badawcze muszą być bardzo poważnie zmodyfikowane. Pomijając szczegółowe rozważania metodologiczne, rezygnując z szerszego uzasadnienia przyjętego punktu widzenia i traktując jako wciąż aktualne propozycje przedstawione przeze mnie w wymienionym już artykule w „Komunikatach Mazursko-Warmińskich”, ograniczę się do stwierdzenia, że treści literackie, szczególnie utwory literackie, należy traktować jako całość z punktu widzenia programu pisma, w tym programu literackiego, odbiorcy, klimatu wewnętrznego, struktury pisma, jako komunikat w zespole komunikatów.

Teksty można rozpatrywać z punktu widzenia kryterium autorstwa, dzieląc twórców na dawnych i współczesnych, żyjących w danym mieście, regionie, w kraju i za granicą, także w ZSRR. W pismach „Виленское утро” i „Новости” dominowali poeci miejscowi, którzy później, prócz Lwa Szłosberga, zniknęli z łamów prasy wileńskiej może dlatego, że byli to w większości Żydzi piszący po rosyjsku. Natomiast problem obecności utworów, których autorami byli pisarze spoza regionu, np. mieszkający na Zachodzie czy twórcy polscy, powinno się rozpatrywać także jako przejaw recepcji literatury.

Traktowanie zawartości literackiej jako części całości pisma wymaga analizy funkcji tego typu wypowiedzi. Można mówić o funkcji ogólnej, wynikającej z koncepcji pracy narodowej, co w odniesieniu do prasy emigracyjnej jest szczególnie ważne, i o funkcjach szczegółowych:

---

⁷ Pisze o tym J. Trznadłowski, *W sprawie czasopiśmiennictwa polskiego do roku 1840*, „Prace Polonistyczne”, seria VIII, 1950, s. 137-146.

⁸ I. Obląkowska-Galanciak, *Русская эмиграционная поэзия на страницах варшавского „Меча” 1934 - 1939*, [w:] *Słowiańszczyzna wschodnia: twórczość artystyczna i doświadczenia zbiorowe*, Zielona Góra 1977, s. 71-76.

integrującej, instrumentalno-wychowawczej, estetyczno-kontemplacyjnej oraz werystycznej.⁹

Z bogatej problematyki badawczej, zasygnalizowanych kwestii metodologicznych, na plan pierwszy wysuwa się związek zawartości literackiej z zadaniami, jakie emigracja stawiała przed prasą, z programem ideowym i literackim danej gazety czy czasopisma, ze wspomnianym już traktowaniem pisma jako całości. Wysunięcie na czoło związków prasy z polityką, z jej rolą w życiu diaspory, funkcjami, jakie prasa miała do spełnienia również w realizacji zadania: „Спасти, сохранить и приумножить русскую культуру” - jest przedmiotem dalszych rozważań.

Mark Rajew w książce *Россия за рубежом*, w rozdziale o produkcji wydawniczej¹⁰ trafnie zauważa, że grupy i organizacje emigracyjne, mające wpływ na daną gazetę czy czasopismo, wyrażały różnorodne poglądy ideowe. Podobnie było w Wilnie. Były tu pisma monarchistyczne (np. „Наша жизнь”), niechętne Polsce w jej obecnych granicach, ale większość periodyków, szczególnie wydawanych w latach trzydziestych, akcentowała lojalność wobec państwa polskiego. Niektóre pisma określały w podtytule swoje oblicze społeczno-polityczne: „Ежедневная воскресная национальная газета” („Новая Россия”), „Ежедневный демократический орган” („День”), „Независимый демократический орган” („Виленская речь”), „Ежедневная демократическая газета” („Виленское утро”). Na emigracji znaleźli się przedstawiciele różnych kierunków w sztuce, poeci należący do kilku ugrupowań i nurtów w literaturze. Wszystkich, mimo różniących ich stanowisk w kwestiach politycznych, artystycznych, łączyło, jak podkreśla Mark Rajew, dążenie do podtrzymywania jedności rozrzuconych po świecie Rosjan, w tym jedności kulturalnej „Зарубежной России”. Potwierdzenie tego znaleźć można również w prasie ukazującej się w Wilnie.

W artykule wstępnym *Наша „Искра” и ея задачи*, w numerze I pisma z roku 1935, czytamy: „Ludność rosyjska w Polsce [...] do chwili obecnej nie ma swojego własnego, ojczystego, bliskiego każdemu Rosjaninowi tygodnika, organu, który stałby się iskrą, zapalającą w rosyjskich sercach płomyk miłości ku ojczystej rosyjskiej mowie i ku stopniowo

⁹ Do odbiorcy żydowskiego adresowane były np. dwa pisma białostockie: „Голос Белостока” (1919 - 1920) i „Свободная мысль” (1922 - 1925).

¹⁰ М. Раев, *Россия за рубежом. История культуры русской эмиграции 1919 - 1939*, Москва 1994 (New York-Oxford 1990), rozdz. „Галактика Гутенберга”.

zapominanej rosyjskiej kulturze. Trzeba podtrzymywać ten tłący się jeszcze płomyk, rozdmuchać go, by stał się jasnym płomieniem służby sprawie rosyjskiej, rosyjskiej narodowej kulturze”.¹¹ Jako motto zamieszczono na pierwszej stronie słowa Aleksego Tołstoja:

Над вольной мыслью
 Богу не угодны
 Насилие и гнет
 Она, в душе рожденная свободно
 В оковах не умрет.

Pismo miało podtytuł „Орган независимой русской мысли”. To określenie „niezależny” nosiło kilka pism: „Наше время”, „Новая искра”, „Новости”, „Русское слово”, „Виленская речь”.

Stosunek emigracji do tradycji literackiej przejawiał się w kulcie, jakim otaczano klasyków literatury rosyjskiej. Emigranci głosili, że są integralną częścią kultury rosyjskiej, kontynuatorami literatury sprzed roku 1917. Tu tkwiła przyczyna stałego nawiązywania do tradycji, obchodzenia przypadających rocznic urodzin, śmierci wybitnych twórców, wydania znaczących w dziejach literatury rosyjskiej dzieł. W związku z przypadającą rocznicą organizowano wieczornice, zebrania, z których szczegółowe sprawozdania często zamieszczała prasa. Pojawiły się też okolicznościowe artykuły, wiersze poświęcone twórcom. Rocznicę te, np. stulecie śmierci Puszkina, obchodziła emigracja rosyjska na wszystkich kontynentach. Sprawa powszechności innych rocznic, o których nieraz szeroko pisała prasa w Polsce, wymaga badań.

W prasie wileńskiej, jak wzmiankowałem wyżej, stale przypominano rocznice związane z życiem i twórczością wybitnych twórców. W 125 rocznicę śmierci Mikołaja Gogola w piśmie „Русское слово” w numerze 71 z roku 1934 ukazało się omówienie wieczoru zorganizowanego przez „Sekcję literacko-artystyczną” w Wilnie i wykładu Dorofieja Bochana pt. *Гоголь как художник*, przedrukowanego następnie na łamach pisma. Rocznicę tej poświęcono numer 76 tego dziennika, zamieszczając artykuł tegoż autora *Реалист или романтик* oraz jego wiersz *Гоголю* i artykuł W. Bogdanowicza *Гоголь и революционная стихия*. Pismo to w roku 1936 (nr 96) przypomniał setną rocznicę ukazania się *Rewizora*. W lipcu

¹¹ „Искра”, 1935, nr 1 z 7 listopada.

1934 roku przypadła rocznica śmierci Czechowa. W numerze 162 pisma pojawił się artykuł D. Bochana *Восьмидесятые годы и Чехов*, a w roku 1938, w numerze 187, gazeta ta zamieściła artykuł tegoż autora *Последний классик. Памяти А. Р. Чехова 1860 - 1904* i wiersz A. Amfiteatrowa *Памяти Чехова*. W tymże roku, w numerze 210, wydrukowano artykuł *Писатель и человек (к 110 лет со дня рождения Л. Н. Толстого)*. Pisarzowi poświęcono 7 numer „Искры” z roku 1935. Zawiera on *Мысли* Lwa Tołstoja, artykuł Sofii Bochan-Sawinkowej *Живая совесть* i artykuły Polaków o Tołstoju: Mariana Zdziechowskiego i Waława Lednickiego. „Искра” w numerze z 1936 roku przypominała, w związku z 75 rocznicą śmierci, postać Konstantina Aksakowa.¹² Wielokrotnie pisano w prasie wileńskiej o Fiodorze Dostojewskim, o życiu i twórczości Nikołaja Niekrasowa, Aleksieja Kolcowa, Aleksandra Ostrowskiego.¹³ Przypominano także innych pisarzy, myślicieli, m.in. Nikołaja Dobrolubowa i Piotra Czaadajewa.

Szczególnym kultem emigracja otaczała Aleksandra Puszkina. Mark Rajew w cytowanej już książce pisał, że emigranci odkryli Puszkina jako rzeczywiście im bliskiego nie tylko ze względu na język i formę utworów, lecz także z powodu jego przywiązania do wolności twórczej, wolności brutalnie podeptanej w bolszewickiej Rosji.¹⁴ Myśl tę rozwijają autorzy licznych artykułów, zamieszczonych w prasie wileńskiej, szczególnie w roku 1937, w roku obchodów setnej rocznicy śmierci poety.¹⁵ Dodajmy: 8 lutego tegoż roku ukazał się wspólny dwunastostronicowy dodatek do pism „Русское слово” i „Наше время” poświęcony Puszkiniowi, za-

---

¹² Р. К., К. С. Аксаков, *К 75-летней годовщины его кончины*, „Искра”, 1936, nr 7.

¹³ [an] *Достоевский на эшафот*, „Русское слово”, 1938 (dalej РС), nr 15; M. J. Bielewska, *Любовь до Достоевского*, РС, 1936, nr 68; [an] W. W. Bogdanowicz, *Религия Достоевского как религия жизни и воскресение*, РС, 1937, nr 221; D. Bochan, *Предельная краткость - и предельная красота*, РС, 1934, nr 241. „Виленское утро”, 1922, nr 380 zamieściło sprawozdanie z przedstawienia zespołu teatralnego przy Sekcji literacko-artystycznej w 100-lecie urodzin A. Ostrowskiego.

¹⁴ Zob. M. Раев, op. cit., rozdz. „Спасти и сохранить. Что есть русская культура?”.

¹⁵ T. Zienkiewicz, *Obchody setnej rocznicy śmierci Puszkina na ziemiach północno-wschodnich Rzeczypospolitej*, [w:] *Aleksander Puszkini i Słowiańszczyzna. W 160 rocznicę śmierci poety (10 II 1837 - 10 II 1997)*, „Acta Polono-Ruthenica”, t. 3, Olsztyn 1998, s. 253-262.

wierający artykuły problemowe, materiały archiwalne, wspomnienia z miejsc związanych z Puszkinem, wiersze kilku poetów. O Puszkinie pisano i w innych numerach tych pism, np. w numerze 35 gazety „Наше время” zamieszczono głosy pisarzy emigracyjnych o Puszkinie: Aleksandra Amfiteatrowa, Dymitra Mereżkowskiego, Iwana Bunina, Borysa Zajcewa, Iwana Szmielowa. Artykuły, wiersze o tym poecie spotkać można w prasie rosyjskiej przed rokiem 1937, m.in. na łamach pism „Виленское утро”, „Русское слово”, „Наше время”.

Twórczość Michaiła Lermontowa, Dmitrija Mamina-Sybiraka, Fiodora Tiutczewa i innych przedstawicieli literatury rosyjskiej przypominał dla celów dydaktyczno-wychowawczych tygodnik dla dzieci i młodzieży „Родное слово”, pismo wydawane przez Kulturalno-Oświatowy Komitet Rosyjskiej Mniejszości w Polsce.

Rosyjska literatura klasyczna stanowiła też przedmiot zainteresowania ze strony środowiska żydowskiego w Wilnie. Na łamach pisma „Виленское утро” w latach 1921 - 1927 nie tylko spotkać można rosyjskie wiersze poetów żydowskich, ale w numerach 367 z 1921 roku i 452 z 1923 informacje o wystawieniu przez teatr żydowski *Eugeniusza Oniegina*, a w numerze 356 z roku 1921 - *Zmartwychwstania* Lwa Tołstoja.

Innym kryterium zawartości pisma jest pochodzenie tekstów. Najwięcej oryginalnych tekstów, w tym pióra redaktorów, autorów współpracujących stale z pismem, publikujących tu wielokrotnie utwory literackie, felietony, artykuły, zamieszczała „Искра” oraz dziennik „Русское слово”, przedrukami zaś wypełniały nieraz dużą część powierzchni numeru redakcje pism „Виленское утро” i „Утро”.

W prasie wileńskiej dominowała literatura współczesna. Najczęściej spotyka się tu utwory pisarzy, których można określić mianem regionalnych w rozumieniu miejsca zamieszkania, aktywności literackiej na danym terenie, współpracy z miejscową prasą. Do nich zaliczam twórców mieszkających w Wilnie i spoza Wilna, ale należących do organizacji wileńskich, np. Содружества виленских поэтов, uczestniczących w miarę często w czwartkach literackich, pracujących w redakcjach pism, np. W. Korotyszewski z Pińska kierujący dodatkiem „Голос молодежи”. Na łamach pism „Русское слово”, „Искра” zamieszczali utwory m.in. Siergiej Naljancz, Zinaida Ogoń-Doganowska, Tamara Sokołowa, Chrisanf Kozłowski (z Grodna), Zoja Czerwiakowska, Wsiewołod Bajkin, Temira Sasinowicz, W. Korotyszewski (z Pińska), Dorofiej Bochan, Aleksandr

Tuczynski, w piśmie „Виленское утро” - Lew Szłosberg, a w dzienniku „День” - zmarły w roku 1925 Wasilij Sieliwanow.

Drugą grupę stanowili poeci z innych regionów, publikujący prawie wyłącznie utwory poetyckie. Lidia Siennicka z Równego zamieszczała swoje wiersze na łamach pism „Русское слово” w latach 1934 - 1938 i „Искра” w 1936, Iwan Kulisz z Równego - w dziennikach „Наше время” w 1938 roku i „Русское слово” w latach 1934 - 1938, Konstantin Olenin z Sarn współpracował z tym pismem w roku 1938. Z poetów warszawskich do dziennika „Русское слово” pisali Aleksandr Chiriakow, jego utwory można spotkać w numerach z lat 1938 i 1939, oraz Jewgienij Wadimow, zamieszczający wiersze w latach 1935 - 1938. Ten ostatni drukował tu także recenzje tomików poetyckich wydanych w Polsce i w innych ośrodkach. W tym dzienniku znajdują się też utwory Georgija Sorgonina (także w piśmie „Новая Россия”) i Dmitrija Majkowa.

Trzecią grupę stanowili twórcy przebywający na Zachodzie. Ich utwory, najczęściej opowiadania, zamieszczano w prasie wileńskiej na zasadzie przedruku z opublikowanych zbiorów, antologii, z prasy wydawanej we Francji czy w Niemczech. Na łamach pisma „Виленское утро” w roku 1927 wydrukowano kilka opowiadań i fragmenty powieści Aleksiego Tołstoja, powstałe po powrocie do Rosji radzieckiej.¹⁶ Pismo to w latach 1937 - 1938 zamieszczało opowiadania i fragmenty utworów Aleksandra Amfiteatrowa i artykuły o nim, szczególnie w roku 1938, w związku ze śmiercią pisarza. „Виленское утро” sięgało do prozy Wsiewołoda Iwanowa, Jewgienija Zamiatina, a „Русское слово” - Wasilija Niemirowicza-Danczenki, kilkakrotnie do prozy Aleksandra Amfiteatrowa, Siergieja Gornego, a także zamieszczało utwory Georgija Adamowicza, Michaiła Osorgina, Aleksandra Kuprina, poezję Zinaidy Gippius, drukowano artykuły krytyczne Władysława Chodasiewicza i Gornego.

Liczne publikacje autorów żyjących w innych krajach, recenzje ich tomików poezji, artykuły o literaturze emigracyjnej, zamieszczane tu sprawozdania z zebrań sekcji literackiej, gdzie dyskutowano na temat opublikowanych utworów, przeczą głoszonej tezie, że emigracja rosyjska w Polsce izolowała się od innych ośrodków. W roku 1927 przyjechał do

---

¹⁶ *Случай на бассейной улице*, „Виленское утро” (dalej ВУ), 1927, nr 1893; *Василий Сучков*, ВУ, 1927, nr 1910; *Бывальтй человек*, ВУ, 1927, nr 1933; fragmenty powieści: *Петр I*, РС, 1938, nr 16 i n.; *Гиперболоид инженера Гарина*, РС, 1935, nr 48 i n.

Polski Konstantin Balmont. Od 8 maja przebywał w Wilnie i „Виленское утро” od numeru 1997 zamieszczało relacje z jego pobytu. O wiele bogatszy materiał można znaleźć na łamach tego pisma w związku z odwiedzinami Wilna przez Igora Siewierianina we wrześniu 1924 roku. Prócz materiałów, pismo w numerach od 1067 do 1073 drukowało wiersze poety. Pisano szeroko też o pobycie tu w roku 1923 Arkadija Awierczenki i w 1925 Nikołaja Jewreinowa.

Następną grupę twórców stanowili pisarze radzieccy. „Виленское утро” i „Утро”, a także pisma „Искра” i „Русское слово” zamieszczały ich utwory, głównie opowiadania i fragmenty powieści. Sprawa dość częstego sięgania po prozę pisarzy mieszkających w ZSRR, nieraz zaangażowanych w realizacji zadań i dyrektyw partii, wymaga komentarza. Należy uwzględnić antybolszewickie nastawienie emigracji, czego wyrazem były artykuły zamieszczane w tym duchu w prasie, referaty na zebraniach „Literacko-artystycznej sekcji”, podnoszące sprawę sytuacji pisarzy w ZSRR, polityki władz radzieckich tłumiących wolność twórcy. Dodajmy: emigracja twierdziła, że to ona właśnie jest kontynuatorką nurtów w literaturze sprzed roku 1917, gdy tymczasem w ZSRR zerwano więź z tradycją, odcinając się od niej w imię budowy nowej kultury. Emigracja rosyjska w Polsce nie była wyjątkiem, utwory pisarzy radzieckich zamieszczała prasa innych ośrodków.¹⁷ O nastawieniu emigracji świadczą artykuły opublikowane na łamach prasy wileńskiej, takie jak *Лакейская литература, Литература или социальный заказ, Защита культуры или пропаганда коммунизма, О „новом человеке” и „пролетарской культуре”* (o Zoranym Igorze M. Szołochowa - T.Z.), *Гангрена графоманства и литературные университеты*¹⁸ pióra D. Bochana. W podobnym duchu wypowiadali się inni, m.in. w związku z uroczystościami ku czci Puszkina w roku 1937.¹⁹ Jednocześnie pojawiły się artykuły, takie jak: A. C., *О достижениях советского театра* czy *Театр и балет в Советской России*.²⁰ Sprawa obecności literatury radzieckiej na łamach prasy emigracyjnej, jej recepcji, wymaga badań. Drukowano ją

¹⁷ Np. „Воля России” w Pradze publikowała utwory Babla, Leonowa, Pasternaka, Pilniaka. Zob. A. Hlavaček, *Русская эмиграция в Праге (1917 - 1939)*, „Studia Rossica”, t. 3, Warszawa 1996, s. 95.

¹⁸ РС, 1934, nr 52; 1934, nr 217; 1935, nr 163; 1935, nr 241; 1935, nr 187.

¹⁹ Zob. T. Zienkiewicz, *Obchody setnej rocznicy...*

²⁰ „Искра”, 1936, nr 57, 1936, nr 28.

przecież w prasie innych ośrodków, ukazywała się w przekładzie na język polski²¹ w dużych nieraz nakładach.

Dorofiej Bochan, redaktor pisma „Искра”, swój stosunek do literatury rosyjskiej i w ogóle do Rosji radzieckiej wyjaśnił w artykule programowym, zamieszczonym w nr 1 pisma z 1936 roku:

„[...] Еще большой вопрос: отношение к нынешней России. Может-ли, должны-ли мы, русские по крови, по культуре, по религии отцов и дедов - не любить Родину - Мать? [...] Одно дело - коммунистическая доктрина и ее жестокое проведение в жизнь, а другое русский народ, русское государство и русская культура. Необходимо уметь различать эти понятия. Девиз наш - больше света, больше правды! Конечно, мы можем ошибаться - один Бог не ошибается!”²²

Słowa te można odnieść do innych pism publikujących utwory pisarzy radzieckich. Drukowano różnych autorów, zarówno wysoko cenionych, takich jak Błok, zaliczany przez część emigracji do klasyków literatury, czy Jesienin, którego utwór *Номан. Страна негодяев* zamieściło „Виленское утро” w numerze 1664 z 1926 roku. Swój stosunek do tych twórców wyjaśniali autorzy artykułów drukowanych na łamach dziennika „Русское слово”: A. Surkow *Есенин и наши дни*²³, Wsiewołod Chmarin i Nikołaja Wołkowyski²⁴ czy autorzy wygłaszanych referatów, np. *Od Puszkina do Błoka* w Nowej Wilejce w roku 1932. Utwory kilkunastu pisarzy radzieckich można znaleźć na łamach prasy wileńskiej w latach 1921 - 1939, wśród nich znanego w Polsce Borysa Pilniaka, pisarza-romantyka Aleksandra Grina, twórcy „morskiej literatury” Aleksandra Proboja-Nowikowa, a także Wieniamina Kawierina, Konstantina Fiedina, Izaaka Babla i innych. Prasa nie tylko w Polsce zamieszczała utwory Michaiła Zoszczenki. W 1939 roku „Русское слово” rozpoczęło druk powieści Marka [!] Szołochowa *Сичы Дон*. Drukowano wiersze, m.in.

²¹ Zob. H. Stochel, *Literatura rosyjska w polskich wydawnictwach międzywojennych (1919 - 1939). Bibliografia*, [w:] *Po obu stronach granicy. Z powiązań kulturalnych polsko-radzieckich*, Wrocław 1972.

²² „Искра”, 1936, nr 1 z 16 stycznia.

²³ A. Сурков, *Есенин и наши дни*, РС, 1936, nr 173. Zob. też *Русское зарубежье о Есенине*, соб. Н. Ш. Шубникова-Гусева, t. 1-2, Moskwa 1993.

²⁴ В. Хмарин, *Сергей Есенин*, „Искра”, 1936, nr 25; Н. Волковыский, *Александр Блок читает Пушкина*, РС, 1936, nr 3.

Wiery Inber. Najczęściej po utwory radzieckie sięgała gazeta „Виленское утро”. Jak wspomniano, były to często przedruki, m.in. z pisma „Красная новь”.

Jako jedno z kryteriów analizy zawartości prasy przyjmuje się jej tematykę. Proponowany w prasoznawstwie uniwersalny jej podział jest tu mało przydatny nie tylko w odniesieniu do utworów literackich, ale i do materiałów. Obok tematyki powszechnie występującej we wszystkich pismach, związanej ściśle z losem i życiem emigracji, można zaobserwować różnice wynikające z charakteru pisma, adresata, okresu i miejsca wydania. Jeśli przyjąć za nadrzędne kryterium tematyki poezji emigracyjnej „izgnanije”, dominującą w liryce nutę nostalgii, to okaże się, że przenika ona wiersze o charakterze wspomnieniowym, politycznym, zawierające refleksje o losie samego poety i losie emigrantów, historyczne, utwory religijne, a nawet niekiedy lirykę miłosną.

W badaniach nad zawartością literacką niezbędna jest analiza popularności form i środków twórczych oraz ich związek z polityką literacką pisma. W piśmie „Виленское утро” i „Утро” dominowały małe formy literackie, głównie opowiadania i to najczęściej przedruki, na co wpływały niewątpliwie trudności finansowe wydawców, małe możliwości pozyskiwania prenumeratorów i czytelników spoza Wilna oraz współpracowników. Były one przyczyną zamknięcia „Утра” w roku 1928. Wpływ na dobór rodzajów i gatunków literackich miał także adresat i charakter pisma.

„Наше время” było dziennikiem nastawionym głównie na dostarczanie aktualnych informacji politycznych, wiadomości o życiu emigracji w Wilnie i w wielu miejscowościach na ziemiach północno-wschodnich Rzeczypospolitej, a także w Warszawie. Profil pisma decydował o tym, że rzadko zamieszczano tu teksty literackie. E. Kotlarewski wydawał jednocześnie drugi dziennik - „Русское слово” - i tu prócz informacji w każdym numerze spotkać można utwory literackie. Dominowała poezja, głównie liryka.

Na łamach prasy wileńskiej spotkać można twórczość polskich autorów, liczne artykuły o literaturze polsk. Pojawiają się one na łamach pism „Виленское утро”, „Утро”, „Русское слово”, „Искра”, „Утёс” - czyli periodyków, z którymi współpracował Dorofiej Bochan. Kontynuował on w Wilnie swoją misję popularyzowania literatury polskiej wśród Rosjan, podjętą wcześniej w Mińsku. W roku 1905 wydał tom

przekładów poezji obejmującej utwory od Kochanowskiego po współczesność, w Wilnie pracował m.in. nad tłumaczeniem dramatów J. Słowackiego, utworów C. K. Norwida.²⁵ Oprócz szkiców historyczno-literackich i tłumaczeń utworów Słowackiego, Krasińskiego, Ujejskiego, Jankowskiego, Kasprowicza, Żeromskiego, Tuwima i innych, zamieścił przekład szkicu Stanisława Brzozowskiego *Teodor Dostojewski (Z mroków duszy rosyjskiej)*.²⁶ Interesował się też najnowszą literaturą polską, w tym twórczością wileńskich poetów. W numerze 46 pisma „Русское слово” zamieścił artykuł *Новейшая польская поэзия*. Omówił w nim m.in. twórczość Teodora Bujnickiego i zamieścił własne tłumaczenia kilku jego utworów. W numerze 59 z 1936 roku wydrukował wiersz *Kołyśanka* pióra Wandy Niedziałkowskiej-Dobaczewskiej, wiceprezesa Związku Zawodowego Literatów Polskich w Wilnie, z którym Bochan i „Литературно-художественная секция” nawiązały współpracę. W numerze 23 tegoż pisma ukazał się artykuł o twórczości Jadwigi Wokulskiej (Piotrowiczowej - T.Z.). Charakterystykę środowiska literackiego w Wilnie dał wymieniony krytyk w artykule zamieszczonym w numerze 110 dziennika „Русское слово” z 1935 roku, zawierającym analizę zawartości pisma „Środy Literackie”. Omówił w nim twórczość Aleksandra Rymkiewicza, Teodora Bujnickiego, Jerzego Zagórskiego, Jerzego Putramenta, poetów grupy Żagary. Bochan śledził na bieżąco polskie życie literackie, polemizował z krytykami, informował o ważniejszych wydarzeniach w polskiej kulturze, pisał o tłumaczeniach literatury rosyjskiej na język polski. Od roku 1938 prowadził w piśmie „Русское слово” rubrykę „Среди книг и писателей”, od roku 1939 - „Среди польских писателей и публицистов”. Na podstawie jego artykułów, jak też referatów wygłaszanych w czasie „czwartków literackich”, o których bardzo szeroko informowała prasa wileńska, udziału wraz z grupą członków rosyjskiej „Sekcji literacko-artystycznej” w polskich „środach literackich”²⁷ i Polaków w spotkaniach, uroczystościach organizowanych przez Rosjan, można wnioskować, że emigracja dążyła do zbliżenia ze społecznością polską, a nawet wrosnięcia w środowisko, w którym teraz przyszło jej

²⁵ S. Cywiński, *O przekładach D. D. Bochana poezji polskiej na język rosyjski*, „Środy Literackie”, 1936, nr 3, s. 18-28; T. Zienkiewicz, *Dorofiej Bochan...*

²⁶ Федор Достоевский (*Из глубин русского духа*), „Утро”, 1928, nr 1321 i n. W Wilnie ukazało się oddzielne wydanie tego szkicu w przekładzie D. Bochana.

²⁷ Zob. *Русский вечер у польских литераторов*, „Русское слово”, 1936, nr 66.

żyć. O literaturze polskiej pisali m.in. A. Krasowski, *Лермонтов и Словацкий в юношеских творениях*.²⁸

Prasa wileńska podkreślała swoją lojalność wobec państwa polskiego, przejawem tego np. były wiersze poświęcone Józefowi Piłsudskiemu. „Русское слово” zamieściło w numerze 116 z roku 1935 utwór A. Dugoriny *На смерть Маршала* i w 128 - B. Swiencickiego *На смерть Маршала Иосифа Пулсудского*. W prasie znaleźć można sprawozdanie z uroczystego zebrania zorganizowanego przez środowisko rosyjskie i udziału Rosjan na uroczystościach złożenia serca Piłsudskiego na Rosnie.

Prócz utworów polskich pisarzy w przekładzie Bochana, ukazywały się w prasie tłumaczenia pióra innych poetów rosyjskich: Lidii Sienickiej z Równego (wierszy Leopolda Staffa, Adama Asnyka, Stanisława Wyrzykowskiego)²⁹, Konstantego Olenina (Juliusza Słowackiego)³⁰, Jewgienija Wadimowa (T. Knolla i Bolesława Leśmiana)³¹.

Artykuł, zgodnie z podtytułem, wskazał tylko na problemy, które wymagają rozwinięcia, przeprowadzenia dalszych badań. Istnieje pilna potrzeba sporządzenia pełnej bibliografii prasy rosyjskiej w Polsce, a następnie opracowania monografii ważniejszych pism, w tym również gazety „Русское слово”, a dalej - opracowania zawartości literackiej całej prasy, gazet i czasopism ukazujących się w poszczególnych miastach, regionach, np. w Warszawie, Wilnie, we Lwowie, pism przeznaczonych dla określonego odbiorcy, np. prasa dla dzieci i młodzieży.

²⁸ „Русское слово”, 1934, nr 3.

²⁹ „Русское слово”, 1935, nr 223; 1934, nr 80; 1934, nr 102.

³⁰ „Русское слово”, 1938, nr 41. Przekłady utworów Słowackiego i Mickiewicza, w tym fragment *Pana Tadeusza*, zamieścił Konstantin Olenin w zbiorze *Несколько слов*, Sarny - Równe 1939.

³¹ „Русское слово”, 1938, nr 45; 1934, nr 64.